

Treball sexual i estigma de *puta*: pensant en acompanyaments empoderadors

Sexual work and whore stigma: thinking in empowering accompaniments

Laura Macaya Andrés¹

Resum

La prostitució és un fenomen que genera amplis i acalorats debats i segueix sent un dels majors temes de fricció i tensions entre els diversos moviments feministes. El feminisme en les seves múltiples vessants ha estat el marc ideològic des del qual s'han elaborat més arguments i perspectives al voltant del treball sexual. Entendre les implicacions que comporten les diverses aproximacions al fenomen de la prostitució condicionarà el possible acompanyament que les i els professionals del treball social facin de la qüestió i de les persones implicades.

Paraules clau: treball sexual, normativa hegemònica de gènere, transgressió, estigma de *puta*.

Abstract

Prostitution is a phenomenon that generates large and heated debates and remains as one of the biggest issues of friction and tension between the various feminist movements. Feminism in its many aspects has been the ideological framework from which more arguments and perspectives have been developed around sex work. To understand the implications of different approaches to the phenomenon of prostitution conditions the support that social workers may give to the issue and to the people involved.

Key words: Sexual work, hegemonic gender norms, transgression, whore stigma.

Per citar l'article: MACAYA ANDRÉS, Laura. Treball sexual i estigma de *puta*: pensant en acompanyaments empoderadors. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2016, n. 208, pàgines 104-118. ISSN 0212-7210.

¹ Educadora social, màster en estudis de gènere, especialista en violències de gènere, projecte de jurista i investigadora social en temes de gènere i sexualitat. Forma part de l'associació *Genera*, per a la defensa dels drets de les treballadores sexuals i la seva militància feminista ha estat crucial per als acompanyaments professionals des de la promoció de l'autonomia i la llibertat personal. lau.macaya@gmail.com

Introducció

Per definir el concepte de prostitució, al qual em referiré al llarg d'aquest article, cal dedicar unes línies a delimitar-lo i a distingir-lo dels conceptes amb els que sovint es confón, principalment el de tràfic d'éssers humans i el de tràfic de persones.

Per definir el concepte de prostitució ens valdrem de la definició que realitza Gail Petherson que apunta que *“molt sovint es defineix la prostitució quan dones, homosexuals i persones transgènere exigeixen de manera explícita diners, ja sigui per mitjans verbals o no verbals, als homes, a canvi de serveis sexuals concrets dins d'un espai públic, privat o comercial”* (PETHERSON, G. 2000: 35). De forma gairebé exclusiva són els homes els qui paguen per sexe i majoritàriament són les dones les que ho proporcionen. De fet, es calcula que a Espanya aproximadament el 80% de les persones que es dediquen al treball sexual són dones cissexuals², el 15% dones transsexuals i el 5% homes (Solana, 2008).

De manera molt esquemàtica cal assenyalar que el concepte “trànsit” es refereix a la *“facilitació de l'entrada il·legal d'una persona en un Estat Part, i que aquesta persona no en sigui nacional o resident permanent per tal d'obtenir, directament o indirectament, un benefici financer o un altre benefici d'ordre material”* (art. 3 del Protocol de les Nacions Unides contra el tràfic il·lícit de migrants per terra, mar i aire, 2006). D'aquesta manera, el trànsit s'emmarcaria en els delictes contra els Estats ja que su-posa la vulneració de les normatives migratòries i de fronteres.

D'altra banda, quan ens referim a la “tracta” parlem de *“la captació, el transport, el trasllat, l'acollida o la recepció de persones, recorrent a l'amenaça, a l'ús de la força o a altres formes de coacció, al rapte, al frau, a l'engany, a l'abús de poder o d'una situació de vulnerabilitat o a la concessió o recepció de pagaments o beneficis per obtenir el consentiment d'una persona que tingui autoritat sobre una altra, amb fins d'explotació. Aquesta explotació inclourà, com a mínim, l'explotació de la prostitució aliena o altres formes d'explotació sexual, els treballs o serveis forçats, l'esclavitud o les pràctiques anàlogues a l'esclavitud, la servitud o l'extracció d'òrgans”* (Protocol de Palerm, 2002) . La tracta no implica el traspàs de fronteres internacionals i queda constituïda com un delicte contra les persones, que atempta contra els seus drets humans. És freqüent la confusió entre prostitució i tracta amb fins de prostitució forçada³ i la diversitat de xifres que es contempen a aquest efecte noaju-

² Per persona cissexual ens referim a la dona o home per al qual la seva identitat de gènere s'identifica amb el seu sexe biològicament determinat. Seria el que tradicionalment s'ha denominat com a home o dona Biològic@. Aquest concepte emergeix amb la finalitat de problematitzar l'assumpció acrítica en el sentit que la diferenciació la mereixen únicament les persones trans.

³ L'expressió prostitució forçada en contraposició a la utilitzada més freqüentment de “explotació sexual” és més clara i concisa i abandona la criminalització intrínseca de tot possible lucre sorgit de

den a aclarir gens ambdós conceptes. És freqüent escoltar, fins i tot per part d'organismes públics, que el 90% de les dones prostitutes estan en situació de tracta, tot que no hi ha estudis ni dades que ho avalin.

Segons xifres del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat en el seu *Pla Integral de lluita contra el Tràfic de Dones i Nenes amb Fins d'Explotació Sexual* (2015-2018) durant l'any 2014 el nombre de dones prostitutes a Espanya era aproximadament de 45.000. D'aquestes, les inspeccions en van detectar 13.983 en risc de trobar-se en situació de tracta i/o d'explotació sexual⁴, de les quals, les víctimes finalment identificades formalment per les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat van ser 900.

D'altra banda, l'informe sobre la tracta a Europa realitzat per l'Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (UNODC) de l'any 2010 afirma que una de cada set dones prostitutes a Europa podrien trobar-se en situació de tracta, tenint en compte que s'identifiquen al voltant d'una de cada 20 víctimes de tracta i incorporant aquesta variable. Com es pot observar les xifres oficials disten molt de les que en general es popularitzen i es difonen de manera incontrolada. No és a l'abast del present article reflexionar sobre quins són els motius que sostenen l'exageració del nombre de víctimes. El que sí que podem afirmar és que l'exageració del fenomen ni serveix per millorar la protecció de les víctimes reals, ni per empoderar a les dones que, de forma voluntària, es dediquen al treball sexual a les que se'ls nega l'agència personal.

La construcció sexual de la realitat⁵

Partir d'una⁶ perspectiva feminista, imprescindible en la meua opinió en l'acostament al fenomen del treball sexual, suposa partir de la idea de la construcció social del binarisme sexual. D'entrada, cal tenir en compte que el model heteronormatiu sol exigir la presència de dos models de cos únics (mascle i femella); al seu torn aquests s'han d'identificar amb

l'exercici de la prostitució. Explotació sexual és un concepte confús i de tall moralista ja que no fa referència a l'explotació laboral o esclavitud, que seria el que per definició identificaria a la tracta amb qualsevol finalitat (OIT).

⁴ No queda clara en què es basa la distinció entre tràfic i explotació sexual. Si per explotació sexual es entenen les condicions econòmiques i laborals injustes en el marc de l'exercici no hauria de comptabilitzar-se necessàriament en aquest document i si es refereixen a situacions de prostitució forçada no entenc bé perquè es realitza tal distinció; i si per tràfic d'éssers humans es refereixen a l'explotació laboral o treball forçat en qualsevol altre sector econòmic que no és únicament la prostitució les dades haurien de reflectir-se per destacar també la perillositat d'altres sectors econòmics formals que no es carreguen amb l'estigma associat a la prostitució.

⁵ Aquest apartat pren el seu títol del llibre de Raquel Osborne, *La construcció sexual de la realitat*. Madrid: Càtedra, 2002. ISBN: 9788437612133

⁶ "Una" com una més, una de les perspectives feministes existents, no com Una: única.

la identitat de gènere corresponent (home i dona) i han d'expressar-se de forma coherent respecte a l'ideal de gènere hegemònic (masculinitat i feminitat). El model heteronormatiu implica també que tots dos extrems de la dicotomia han de vincular-se en relacions de desig i complementarietat (heterosexualitat), així com, que el femení implica sempre una subalternitat respecte al masculí (jerarquia masculina). La normativa hegemònica de gènere condiona els comportaments socials d'ambdós gèneres establint-se uns patrons de correcció d'obligat compliment. Això no vol dir que no hi hagi espai per a les resistències, des de les quals les persones implicades estableixen possibilitats i reivindiquen espais de llibertat, sinó més aviat suposa reconèixer les circumstàncies estructurals i simbòliques que pretenen impedir i que no sempre poden salvar-se amb un simple exercici voluntarista.

Els comportaments sexuals d'homes i dones també estaran condicionats pel que les normatives hegemòniques de gènere estableixin en cada cas. Amb posterioritat analitzarem quins són els valors relacionats amb la sexualitat femenina que han contribuït a limitar les possibilitats d'autodeterminació de les dones i han afavorit l'emergència de l'estigma de la prostitució. Però abans, hem de fer algunes precisions respecte a quina és la conceptualització de la sexualitat que avala i alimenta la naturalització de la construcció dicotòmica dels gèneres. Hem de partir de la concepció de la sexualitat com a tecnologia, és a dir, com a "mecanisme productor de models corporals, comportaments i relacions socials, i no com una cosa natural ja essencial en els éssers humans". (AMIGOT LEACHE i PUJAL i LLOMBART, 2005: 113).

Prenent la idea de la sexualitat com a tecnologia, una de les idees clau que cal repensar i problematitzar és la suposada existència d'una sexualitat essencial i inherent a l'ésser humà que respon únicament a factors biològics i que ha estat reprimida per les institucions morals. A aquesta teoria Michel Foucault la va denominar la "hipòtesi repressiva" i les seves crítiques a la mateixa ens resulten ara de vital importància.

La "repressió de la sexualitat" i la construcció dels "alliberadors"

La idea de la repressió sexual segueix estant present en els nostres dies. Sovint pensem que la sexualitat és un fet natural en l'ésser humà i que resulta detestable qualsevol forma d'intromissió o condicionament en aquesta naturalesa. Ara bé, compartint completament l'oposició als condicionaments o repressions de qualsevol tipus, hem de problematitzar la noció de la sexualitat com a element essencial o natural que ha de ser preservat.

La concepció de la sexualitat com a element inherent de la naturalesa humana, immutable, essencial i al marge de les

La concepció de la sexualitat com a element inherent de la naturalesa humana, immutable, essencial i al marge de les construccions socials i culturals de l'època, resulta poc sostenible.

construccions socials i culturals de l'època, resulta poc sostenible. Com a activitat humana, la sexualitat també està influïda pels condicionants culturals, socials i econòmics de cada època i pensar en ella com una cosa natural ens pot comportar alguns problemes, com ara la patologització de les formes no "naturals", la medicalització de les diversitats, etc.

La "hipòtesi repressiva" que descriu Foucault apunta a la responsabilitat de la burgesia industrial capitalista en la repressió de la sexualitat. Amb la finalitat de salvaguardar els interessos econòmics de la nova classe emergent, en els sistemes capitalistes nascuts a l'escalf de la revolució industrial, la sexualitat és reclosa en l'alcova d'aquella unió paradigmàtica i útil al model socioeconòmic de la nova burgesia, la parella heterosexual, monògama i casada. A partir d'aquest moment, que pot situar-se en la segona meitat del s.XVIII i inicis del s.XIX, tota aquella sexualitat que no tingués com a finalitat la reproducció de la força de treball, que aporta mà d'obra a les fàbriques per engrossir les arquas de la burgesia industrial, no tindrà lloc ni llei, i s'estableix al seu voltant una ordre de silenci (FOUCAULT, 2005: 4).

Segons aquesta mateixa "hipòtesi repressiva", les sexualitats proscrietes queden reservades per als espais buits de llei, el manicomi i el bordell, als quals es deriven les pràctiques sexuals desviades. Cap ciutadà hi ha de tenir accés, ni conèixer el que hi passa per preservar la necessària dedicació intensiva a la feina i a la reproducció dels nous models capitalistes que podrien, en cas contrari, veure's arruïnats per la perdició de la carn i els plaers del sexe.

La hipòtesi de la repressió sexual se sustenta en la suposició d'una "*libido natural subjecta a una repressió inhumana*" (RUBIN, 1991: 134). En contraposició, Foucault ens proposa una altra manera d'entendre el procés de gestió dels sabers sobre la sexualitat, mitjançant la seva hipòtesi de la "incitació als discursos". La hipòtesi de la "incitació als discursos" no pretén negar l'existència de repressió de pràctiques sexuals en les societats capitalistes burgeses sinó, més aviat, escapar de la dicotomia prohibició/libertat, establint que la gestió de la sexualitat ha estat més relacionada amb la introducció dels discursos sobre el sexe en una economia de gestió útil dels mateixos. D'aquesta manera, a partir del s.XVIII, la sexualitat va ser introduïda en el discurs i sotmesa a un procés d'incitació cada vegada més gran. No es tracta d'una crida al silenci sobre el sexe, sinó al desplaçament sobre els qui, des de quins punts de vista i amb quins objectius estan legitimats per elaborar i administrar els discursos sobre el mateix.

La medicina i la psiquiatria, com a grans beneficiàries dels canvis de paradigma científic de l'edat moderna, són les grans dipositàries de la tasca de conèixer sobre el sexe, així com d'elaborar discursos legítims sobre el mateix. Si fins al moment, els erudits havien defugit aquestes qüestions per considerar-les

menors i fins i tot nauseabundes, a partir d'aquest moment, les noves elits científiques han de superar els moralismes arcaics amb la finalitat d'elaborar i administrar discursos de validesa sobre els comportaments sexuals, i inserir-los en sistemes útils a l'economia dels plaers.

L'administració de la sexualitat situa les pràctiques sexuals de la població en l'eix de l'observació i la intervenció i, per això, cal que el coneixement derivat sigui útil per a l'Estat que administra les formes de regulació dels cossos i les poblacions. Al seu torn es promocionarà la publicitat de tals coneixements per promoure la governabilitat, és a dir, la funció autoreguladora dels individus, mitjançant la interiorització de la multiplicitat dels discursos normatius, elaborats per les institucions legítimes a aquest efecte. L'exigència a la població en el sentit que refinessin i silenciessin el llenguatge sobre el sexe, va servir per establir el monopoli dels discursos sobre el sexe de les institucions de saber-poder, les quals es van convertir en les enunciatrices legítimes en aquesta matèria.

Des d'aquest lloc va ser possible que, cada vegada més, aquelles sexualitats que poguessin resultar interpelladores dels models hegemònics fossin controlades mitjançant la seva medicalització, la seva patologització i la seva inserció en les regulacions legals. A més, l'explosió discursiva dels s. XVIII i XIX es distancia cada vegada més de la persecució a les pràctiques dels heterosexuals casats, mentre que s'interroga i s'escodri-nya la sexualitat dels i les alteritzats: dones soles, nenxs, bojxs, delinqüents, homosexuals, etc.

Aquest gir del poder cap a les castes sexuals que són considerades, a partir d'aquest moment, com a constitutives de delictes "contra natura", té com a resultat una sèrie de "croades moralitzants" que, com apunta GAILE RUBIN, *"han deixat una profunda empremta en les actituds sobre el sexe, en la pràctica mèdica, en l'educació infantil, en les preocupacions dels pares, en la conducta de la policia i en les lleis sobre el sexe"* (RUBIN, 1991: 115). Serà principalment a partir d'aquest moment quan les prostitutes passaran a ser considerades com a part d'aquestes castes sexuals inferiors a les que se'ls aplicaran diagnòstics, vigilància i assistència.

El perill i la constricció de la sexualitat femenina

La sexualitat femenina ha estat històricament subjugada a la dicotomia entre el plaer i el perill. El pacte sexual suposa la protecció masculina a aquelles dones "bones" i sexualment constretes mentre es pot castigar aquelles que no ho siguin.

La "naturalesa sexual masculina" ha estat construïda com intrínsecament brutal, compulsiva, irresponsable, orientada a la genitalitat i irremeiablement incontenible, segons els significats atorgats per la cultura heteropatriarcal. En base a això, i

tenint en compte que la sexualitat masculina s'encén *per culpa* de les dones, no és d'estranyar que aquestes hagin constret seva pròpia sexualitat amb la finalitat de no desencadenar els *perillosos* desitjos masculins. Això ha donat com a resultat la responsabilització de les dones de "mantenir controlada la bèstia" representada pels homes i la seva sexualitat inconteniblement construïda i, per tant, la construcció de la seva sexualitat basada, no en els seus desitjos, sinó en l'evitació de la violència masculina. Per tot això, la sexualitat femenina ha estat construïda com tendra, sexualment difusa i orientada als sentiments, entenent l'intercanvi sexual com un fet sagrat al qual les dones s'han de lliurar únicament amb qui realment arribi a guanyar-se el seu afecte. Aquesta sacralització de la sexualitat femenina fa inconcebible que una dona no resulti traumatitzada o greument trastornada a causa de l'exercici del treball sexual. Però aquesta percepció de la sexualitat femenina té també moltes altres conseqüències com, per exemple, la creació del mite de la irrecuperabilitat de les dones víctimes de violència sexual. La sacralització de la sexualitat femenina ha alimentat un mite recurrent respecte a la violació sexual de dones i nenes que apunta que aquestes experiències anul·len de per vida a les dones i els generen un trauma irresoluble. Aquest mite alimenta la culpabilització d'aquelles dones que es resisteixen a aquesta percepció i és un mal presagi per a les estratègies de resistència de les dones.

Els moviments feministes, en la interpretació d'aquesta dicotomia entre el plaer i el perill de la sexualitat femenina, han desenvolupat històricament dues tradicions enfrontades: la tradició més heterogènia fins al s. XIX va ser la del feminisme bàsicament centrat en els perills del sexe. Aquest feminisme va afavorir la presa de consciència i la visibilització dels abusos comesos contra les dones, així com la denúncia de les violències masculines contra elles. Però, al seu torn, va contribuir al fet que les dones abandonessin la recerca del seu propi plaer i a augmentar la seva vulnerabilització i victimització en atorgar un poder brutal i destructor a la potència sexual masculina.

D'altra banda, a principis del s. XX, i dins el propi feminisme, va sorgir un corrent minoritari pel qual l'activitat lliure de la sexualitat femenina no havia de ser incompatible amb la dignitat de les dones. Aquest feminisme, emmarcat en la crítica radical de la família burgesa i el matrimoni, considerava que la sexualitat no s'havia de restringir a aquests àmbits i van advocar per l'amor lliure. Van defensar l'anticoncepció com a forma d'evitar embarassos no desitjats en contraposició a l'abstinència sexual que promovien les feministes de la pura social.

Aquestes dues tradicions feministes respecte al sexe han donat lloc a percepcions diferents i fins i tot confrontades respecte al treball sexual en l'actualitat: d'una banda, les postures feministes abolicionistes i, d'altra, les postures feministes

Aquestes dues tradicions feministes respecte al sexe han donat lloc a percepcions diferents i fins i tot confrontades respecte al treball sexual en l'actualitat: d'una banda, les postures feministes abolicionistes i, d'altra, les postures feministes partidàries del reconeixement de drets del treball sexual.

partidàries del reconeixement de drets del treball sexual. Cal assenyalar que les dues postures presenten diferències i no poden ser presentades com a realitats homogènies, però l'abast d'aquest article no permet aprofundir en les seves peculiaritats.

Marc interpretatiu feminista al voltant del treball sexual

Feminisme abolicionista de la prostitució

En el marc de l'abolicionisme feminista trobem, seguint a Daniela Heim (2011), diverses postures. *L'abolicionisme radical* parteix de la idea que la prostitució és un fet que atempta greument contra la dignitat de les dones, és en si mateixa una forma de violència per part dels homes que veuen així satisfets els seus desitjos sexuals, alhora que les llancen als escalafons més baixos de l'estructura social. La marginalitat social i econòmica que, segons aquest feminisme, genera la prostitució a les dones garanteix que aquestes no desafiaran el poder econòmic i simbòlic masculí. Des d'aquesta perspectiva no és possible concebre l'exercici voluntari de la prostitució, ja que aquesta és sempre producte de la dominació patriarcal i de les condicions estructurals de discriminació i pobresa a què els homes sotmeten les dones. La desigualtat de les dones anul·la la possibilitat de consentiment per part seva, ja que no existeix el marc en el qual puguin triar amb llibertat. L'abolicionisme radical té una forta influència en les *postures partidàries de la persecució penal del client*. Aquest abolicionisme deixa al marge del càstig penal les dones treballadores del sexe per deslegitimar i desincentivar la demanda. Ja que es dubta i fins i tot es nega el consentiment de les dones, els homes usuaris de prostitució són considerats com a còmplices de l'explotació de les dones.

Finalment, *l'abolicionisme moderat o mixt* parteix de la premissa que l'exercici voluntari de la prostitució és minoritari, però assumeix que la seva existència implica la necessitat d'elaborar matisacions i crítiques a l'abolicionisme més radical. L'abolicionisme moderat incideix en la distinció entre prostitució voluntària, tracta i tràfic, i parteix de la necessitat de reconeixement de drets socials i econòmics a les treballadores sexuals tot i que no abandonin l'exercici de la prostitució.

Les postures abolicionistes parteixen de la impossibilitat de dissociació entre vulnerabilitat i prostitució, considerant aquesta com una activitat que suposa en si mateixa una forma de violència contra les dones que les vulnera i les estableix en contextos de no legitimitat. Però, encara que en el marc del treball sexual poden donar-se situacions de vulnerabilitat, abús i violències, no és menys cert que les vides de les dones solen estar lligades a les violències patriarcales, sobretot en els

Les postures abolicionistes parteixen de la impossibilitat de dissociació entre vulnerabilitat i prostitució, considerant a aquesta com una activitat que suposa en si mateixa una forma de violència contra les dones que les vulnera i les estableix en contextos de no legitimitat.

casos en què s'interseccionen diversos factors de vulnerabilitat identitària en relació amb l'ètnia, la classe social, la salut, etc. Amb això no vull dir que les relacions comercials que s'estableixen en el treball sexual, tant en relació amb els clients, com en relació amb els ocupadors, estiguin exemptes de precarietat, i formes d'explotació, sinó que el que és realment significatiu és que, en un context heteropatriarcal i capitalista, totes les relacions comercials, laborals, afectives i institucionals estaran marcades pels interessos dels poders hegemònics, principalment blancs, capitalistes i heteropatriarcal. Solen confondre les condicions d'exercici de la prostitució, en un marc d'absència total de drets laborals, amb el fet en si que una persona adulta decideixi intercanviar la seva força de treball en forma de potencial sexual per diners o béns materials (GARAIZÁBAL, 2015).

Molts discursos abolicionistes parteixen de la importància dels factors estructurals per destacar les situacions de vulnerabilitat i necessitat que "empenyen" a les dones a exercir la prostitució. Els factors estructurals són elements indispensables per examinar les transformacions que s'han de dur a terme per millorar la capacitat d'autonomia i llibertat de totes les dones i els col·lectius alteritzats. Però, d'altra banda, pensar en les decisions de les dones únicament en termes de condicionaments estructurals pot tenir efectes victimitzants. Així, els factors estructurals, com poden ser la feminització de la pobresa en el marc de producció patriarcal capitalista, són elements que condicionen no només les decisions de les dones treballadores del sexe, sinó també les decisions de les dones que netegen habitacions d'hotel per dos euros l'habitació; o les decisions de les dones que abandonen els seus fills i filles per no poder-los garantir determinada qualitat de vida; o les decisions de les dones que romanen en una relació heterosexual de violència; o les decisions de les dones que renuncien a desenvolupar una carrera professional per cuidar un familiar malalt. El problema és que la consideració social de cadascuna d'aquestes dones, així com la de les seves decisions, estarà molt relacionada amb la capacitat que tinguin els seus actes d'avaluar o no els significats hegemònics de la feminitat. Des de la perspectiva del treball social, el que resulta més problemàtic és la perspectiva d'acompanyament que promouen aquestes postures. En general, en considerar a les treballadores del sexe com a esclaves sexuals mancades de tota autonomia a les que cal rescatar contra la seva voluntat, sol ser freqüent que les solucions passin per models assistencialistes que pretenen redimir-les i allunyar-les de l'àmbit del treball sexual.

Perspectiva laboral-feminista del treball sexual

Des de la perspectiva del "treball sexual" es parteix de la distinció entre prostitució voluntària, tràfic i tracta i es diferencien els plantejaments per a cada un d'aquests fenòmens.

Mentre que promou la protecció de les persones víctimes de tràfic i de trànsit, s'advoca per la promoció dels drets fonamentals de qui exerceix prostitució, i es reivindiquen drets i legislacions laborals específiques.

El treball sexual és una realitat complexa en la qual, com en tot sector econòmic que es val de l'explotació de la força de treball, hi ha multitud de situacions que dependran de les circumstàncies socials i individuals i de les polítiques públiques que s'apliquin (HEIM, 2011). Des d'aquesta perspectiva, es desenvolupa una dura crítica a la divisió sexual del treball, a les maneres de producció capitalista, al condicionament productivista d'accés a la ciutadania i a la invisibilització dels treballs de cures com eixos de precarització de les vides de les dones i, sobretot, de les dones treballadores del sexe. Els moviments en defensa dels drets de les treballadores sexuals han promogut la solidaritat entre les dones explotades en els múltiples sectors laborals feminitzats, entre els quals es trobaria el treball sexual, que comparteixen el baix estatus de qui el desenvolupa, l'explotació laboral, la precarietat i les discriminacions i violències cap a les dones.

La perspectiva de la feina sexual reconeix l'opció individual de presa de decisió sense negar els condicionants econòmics, socials, culturals i polítics que intervenen en qualsevol elecció (HEIM, 2011). La millora de les condicions socials i materials d'existència augmenten el marge de llibertat en la presa de decisions i garanteix una major protecció davant les coaccions, violències i explotacions que viuen les dones però que, al seu torn, comparteixen amb altres grups oprimits pels diversos sistemes de poder. Des d'aquest lloc es reivindica el dret a l'intercanvi de serveis sexuals per diners amb beneficis i proteccions laborals que permetin la plena capacitat de negociació per a, entre altres coses, escollir o rebutjar clients i pràctiques sexuals, determinar o pactar horaris, etc.

Finalment, una de les qüestions amb més potència del moviment en defensa dels drets de les treballadores i treballadors del sexe ha estat la lluita contra les violències i, principalment, contra l'estigma de "puta" que s'aplica no només a les treballadores del sexe, sinó a totes aquelles dones incomplidores de la normativa hegemònica de gènere de la feminitat.

Estigma de puta

La situació de les dones treballadores del sexe està molt determinada, no només per l'explotació laboral en el desenvolupament del seu treball, sinó també per l'estigma social, és a dir, pels significats que li atorguen els altres en un espai comú de l'imaginari social.

L'"estigma de puta" suposa en si mateix una forma de violència contra les dones però, al seu torn, és útil per a justificar

moltes altres violències de gènere⁷, com ara les violacions i violències sexuals basades en la reputació moral de les dones joves. En gran mesura, les violències de gènere serveixen per castigar, reprimir o advertir sobre la inconveniència d'una conducta que es considera que sobrepassa els límits de correcció del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat. Per exemple, la "ploma" dels homes cissexuals que transgredeix la coherència entre identitat de gènere i expressió de gènere; les persones trans que transgredeixen la coherència entre sexe biològic i identitat de gènere; o la promiscuïtat en una dona que transgredeix les imposicions de la seva expressió de gènere, que ordenaria més contenció respecte a la sexualitat. Totes elles són formes de transgressió del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat i les violències correctives que se'ls apliquen són violències de gènere.

Les treballadores del sexe disposen d'un gran potencial qüestionador, tant del model de feminitat hegemònic, com de la naturalització d'aquest en els cossos nascuts dona. A més, pels seus discursos amb freqüència crítics amb la masculinitat i el seu coneixement sobre la mateixa, les treballadores del sexe suposen també un perill (JULIANO, 2004). El treball sexual qüestiona el model heteropatriarcal i capitalista de sexualitat en traslladar el sexe a l'esfera pública i en concedir-li la categoria de producte d'intercanvi econòmic per part de les dones, qüestionant la gratuïtat dels serveis sexuals de les dones als homes. A més, el treball sexual situa les dones en l'esfera pública i de visibilitat, però no per reproduir els valors i models hegemònics de masculinitat, sinó per un ús estratègic de la feminitat que subverteix la idea tradicional de la dona lligada als valors de l'amor i la família. Tot aquest potencial qüestionador del sistema normatiu de sexe, gènere i sexualitat és castigat amb múltiples violències de gènere justificades i alimentades mitjançant l'"estigma de puta".

Els estereotips de la puta *mal educada*, etnificada, patològica, delinqüent, amb poca salut, o bé esclava, vulnerable i presa dels terribles desitjos masculins, són exemples de l'estigma de puta aplicat a les treballadores del sexe. El condicionament de la seva ocupació econòmica a totes les esferes de la seva vida que la convertirien en mala mare (no adequada), mala dona (infidel), mala filla (decep la moral paterna), mala treballadora en qualsevol altre context (no disciplinada), etc. són altres formes d'expressió de l'estigma de puta sobre les treballadores del sexe.

I ja que la prostitució funciona com a regulador dels preceptes de gènere, és a dir marca els extrems de correcció de la feminitat, qualsevol conducta transgressora per part de les

⁷ Utilitzo de manera diferenciada violència contra les dones de violència de gènere. Quan em refereixo a violències de gènere faig referència també a les violències que castiguen els comportaments dissidents o transgressors en relació amb el gènere i la sexualitat d'altres col·lectius.

dones pot suscitar l'estigma "puta". La paraula puta pot ser aplicada a qualsevol dona i el seu estigma és utilitzat per menysprear a aquelles dones amb conductes no normatives: les dones blanques, heterosexuales i de classe benestant tindran menys possibilitats de ser titllades de puta que les negres, de classe baixa, lesbianes o promíscues (PETHERSON, 2008).

Les treballadores sexuals representen la transgressió de la feminitat ja que se suposa que no han sabut o no han volgut trobar el "punt just" i ser moderades amb les seves expectatives econòmiques i l'ús de la seva sexualitat. Com apunta TERESA CABRUJA (2009) les dones han estat desaprovades per configurar-se com "masses" en relació amb tot el que constitueix l'ideal normatiu de la feminitat: "agressives", "promíscues", "nervioses", "colèriques", "independents" (CABRUJA, 2009: 143). Trobar el "punt just", ni molt ni poc (maquillatge, treball, xerrameca, sensualitat, visibilitat, etc.) és un mandat de la feminitat i, per tant, l'excés és un mal que les dones han d'evitar a tota costa. Cal assenyalar, com a exemple paradigmàtic, les dificultats que es troben les dones, sobretot en l'adolescència, per encertar en un comportament que no les situï en un lloc de desprestigi per excés de promiscuïtat, però que tampoc les situï en un lloc en que l'excés d'hipocresia sigui també un motiu de burla (LEES, 1994). De fet, la violació pot ser el càstig merecut si no trobes el "punt just" en el joc de la seducció. A les dones que s'excedeixen se'ls atribueixen qualificatius com "meuques", "boges", "mojigatas", "estúpides", etc. però sobretot "putes".

L'estigma de puta és el càstig a la inadequació de les dones i pot ser assignat per diversos motius ja que les limitacions imposades als comportaments femenins són molt àmplies. Una dona pot ser estigmatitzada per rebutjar el seguici masculí, per visibilitzar excessivament, per ser massa intel·ligent, per tenir coneixement o destresa sexual, etc. A més, l'estigma de puta obliga a moltes dones a distanciar-se d'aquells comportaments que puguin encasellar-les dins el model de "puta", incidint en la clàssica divisió entre dones castes i dones impures. La divisió heteropatriarcal entre dones bones i dolentes, que col·loca a les prostitutes a l'extrem més paradigmàtic de les dones públiques, té com a finalitat la fragmentació de la solidaritat femenina i un advertiment per a la resta de dones per continuar constretes als paràmetres dels comportaments acceptables.

Conclusions

Com hem vist amb anterioritat, l'establiment de castes sexuals proscriutes, entre les que trobem a les treballadores del sexe, va servir per categoritzar comportaments i pràctiques i dotar les institucions mèdiques, penals, educatives i d'assistència social del poder d'intervenir sobre elles. Gran part

Les treballadores sexuals representen la transgressió de la feminitat ja que se suposa que no han sabut o no han volgut trobar el "punt just" i ser moderades amb les seves expectatives econòmiques i l'ús de la seva sexualitat.

d'aquesta intervenció es basa en l'elaboració de discursos de validesa que doten d'existència a aquests col·lectius però que, al seu torn, constrenyen el seu lliure desenvolupament. Els discursos de les institucions legítimes tenen el poder de dotar d'existència, de nomenar i atorgar drets però, al seu torn, l'entrada dels subjectes en aquestes xarxes de saber-poder limita la seva pròpia autodefinició.

En el marc del treball social, els informes socials sobre les persones ateses plens de prejudicis de gènere, classistes, racistes, heterosexistes, etc. formen part dels discursos de validesa que acaben condicionant com es comporten les persones. Molt sovint, l'accés a determinats drets o prerrogatives exigeix que la persona usuària avaluï els significats que hem construït a sobre. Per exemple, si els discursos construïts per les institucions validades entenen que una dona víctima de violència de gènere en la parella ha de respondre al perfil d'una feminitat desempoderada, submissa, destrossada per la violència sofrida, amb poca autoestima i poc preocupada per la seva imatge personal, la dona que no compleixi amb aquests requisits serà més fàcilment qüestionada i expulsada dels circuits de protecció. És molt freqüent que l'"estigma de puta" condicione la percepció que tenim sobre la dona que sol·licita protecció, fins i tot al marge que aquesta sigui treballadora sexual o desenvolupi qualsevol altra ocupació.

Més que pensar concretament de quina manera les i els treballadors socials poden acompanyar els processos o itineraris de dones treballadores del sexe, crec que és més fructífer i menys categoritzador pensar sobre quines són les categories socials establertes després de segles d'"incitació als discursos" per part de les instàncies legitimades, entre elles, els i les treballadores socials. Detectar aquestes categories ens pot servir per iniciar la deconstrucció de les mateixes, problematitzant les assumpcions automàtiques respecte a les suposades atribucions normatives que fem a les persones que atenem i garantint acompanyaments més respectuosos. La necessitat de dividir la disciplina per col·lectius d'intervenció és un dels clàssics exemples d'aquesta categorització: dones, treballadores sexuals, infants i adolescents, migrants, gent gran, etc. tot un butlletí de transgressors i transgressores socials als i a les que nosaltres ens disposem a atendre. Tot això, sense preguntar-nos quantes dones són adolescents, quants migrants són dones o quantes treballadores sexuals s'han convertit en gent gran. I, per descomptat, sense preguntar-nos quan ens assemblem els i les professionals a cadascun d'ells i elles: quantes hem acceptat algun benefici a canvi d'algun tipus de relació sexual; quantes hem tingut experiències de violència de gènere; quantes tenim procedències ètiques i geogràfiques diferents; quantes no podem pagar el lloguer, etc.

L'estigma de puta té incidència en qualsevol dels anomenats "àmbits" del treball social i pot condicionar els acompanyaments

nyaments a les dones i resultar en re-victimitzacions i violències institucionals. Reproduir l'estigma de puta pot consistir en dubtar de la capacitat de ser mare d'una dona treballadora del sexe i sotmetre-la a majors controls, inspeccions i qüestionaments. Però també pot consistir en culpabilitzar les dones joves de formes de violència com, per exemple, la reproducció i difusió pública de les seves imatges o vídeos eròtics, per no haver actuat amb la deguda cautela o quan es promouen normatives de vestimenta per a les noies en els centres de secundària. L'estigma de puta es posa en marxa quan es qüestiona a una dona que afirma ser víctima de violència de gènere per part de la seva parella perquè no està suficientment trastornada, per tenir amants o per vestir de forma "provocativa". També actua quan es valora de forma diferent la promiscuïtat d'una dona usuària d'un servei de deshabitació de tòxics, de la d'un home en les mateixes circumstàncies. I per descomptat, també actua quan condicionem recursos, drets i prerrogatives al compliment de determinades normes no escrites o a la vinculació de les dones als recursos, sempre des de la "bona" intenció d'apartar-les de camins "esgarriats".

Descobrir quan podem estar reproduint l'estigma de puta és un pas més per garantir acompanyaments de qualitat i respectuosos amb l'autonomia de les dones. Però a més és un punt importantíssim per promoure l'empoderament col·lectiu i la solidaritat entre dones, desbaratant un dels principals mites patriarcals, el que es val de la construcció d'una suposada confrontació històrica entre la puta i la santa.

L'estigma de puta té incidència en qualsevol dels anomenats "àmbits" del treball social i pot condicionar els acompanyaments a les dones i resultar en re-victimitzacions i violències institucionals.

Bibliografia

- AMIGOT LEACHE, P. y PUJAL LLOMBART, M. Ariadna danza: lecturas feministas de Michel Foucault. *Athenea Digital: Revista de pensamiento e investigación social*. 2006. Núm: 9. [consultat: 27.06.2016] Pgs: 100-130. Acces obert.
- ARELLA, C; FERNÁNDEZ, C; NICOLÁS, G; VARTAVEDIAN, J. *Los pasos invisibles de la prostitución*. Barcelona: Virus, 2007. ISBN: 849600044821.
- CABRUJA, T. *Testimoni@s activ@s molest@s*. *Prácticas discursivas y dispositivos sociosexuados en psicología y derecho*. En NICOLÁS, G. y BODELÓN, E. (comps) *Género y dominación. Críticas feministas del derecho y el poder*. Barcelona: Anthropos y Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans, 2009. ISBN: 9788476589168.
- DE LAURETIS, T. *Diferencias. Etapas de un camino a través del feminismo*. Madrid: Horas y horas, 2000. ISBN: 8487715818.
- FOUCAULT, M. *Microfísica del poder*. Barcelona: Ediciones La Piqueta, 1979. ISBN: 9788474430172.
- FOUCAULT, M. *Historia de la sexualidad I: La voluntad de saber*. Madrid: S.XXI, 2002. ISBN: 9788432312038.
- HEIM, D. *Prostitución y derechos humanos*. Cuadernos Electrónicos de Filosofía del Derecho. Núm: 23. 2011. [consultat: 14.06.2016] ISSN: 1138-9877.
- JULIANO, D. *El peso de la discriminación: debates teóricos y fundamentaciones*. En OSBORNE, R. [ed.] *Trabajador@s del sexo. Derechos, migraciones y tráfico en el s.XXI*. Barcelona: Bellaterra, 2004. ISBN: 8472902501.
- LEES, S. *Aprender a amar. Reputación sexual, moral y control social de las jóvenes*. En LARRAURI, E. (comp.) *Mujeres, derecho penal y criminología*. Madrid: s.XXI, 1994. ISBN: 9788432308345.
- OSBORNE, R. *La construcción sexual de la realidad*. Madrid: Cátedra, 2002. ISBN: 9788437612133.
- PHETERSON, G. *El prisma de la prostitución*. Madrid: Talasa, 2000. ISBN: 9788488119803.
- RUBIN, G. *Reflexionando sobre el sexo: notas para una teoría radical de la sexualidad*. En VANCE, C (comp.) *Placer y peligro. Explorando la sexualidad femenina*. Primera edició. Madrid: Talasa, 1989. ISBN: 9788485781782.
- SOLANA, J.L y ACIÉN, E. *Los retos de la prostitución. Estigmatización, derechos y respeto*. Granada: Comares, 2008. ISBN13:9788498363944.

